

Феллахтар имамды беріле сүйсіне тыңдайды да, уағыз аяқталған соң имаммен бірге түннің қараңғы құшағына еніп жоқ болады, ал қалалық қонақтар болса жарылған шамның жарығында қалады. Осы метафоралық соңғы көрініс феллахтардың сана-сезімі туралы таласқа нүкте қойды.

Феллахтар деген кім, олардың адам ретінде мән-жайы неде деген мәселелерді қоя отырып, Т.Лашин келешекте Египет прозаиктерінің ауылға арналған шығармаларының өзегі болатын тақырыптардың тамырын басып байқады. Бірінші жақтан айтылатын шағын әңгімеде диалогтарды, әңгіме арасындағы әңгімені, шаруалардың түйіндеулерін, мағыналық жүгі бар пейзаждарды суреттеулерді бір-біріне ұтымды кіріктіре отырып, ол

шаруалардың реальді «ұжымдық портретін» жасап, интеллигент пен феллахтың арасындағы дүние-әлемді қабылдау түйсігіндегі шыңырай алшақтықтың тереңдігін сезіндіре алды. Хайкальдың «Зейнабында» суреттелінетін Египет аулының романтикалық бейнесімен салыстыра қарағанда алға қарай үлкен қадам жасалынды.

***

1. Й.Хақки. Фаджр әл-қысса-л-қасыра фи Мыср. Каир. 1975

2. В. Н. Кирпиченко, В.В.Сафронов. История египетской литературы 19-20 вв. Москва 2002

***

В статье дается краткая биография и краткий анализ некоторых произведений египетского писателя-модерниста Махмуда Лашина.

Ө. Күмісбаев, Ж.Сүлейменова

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ПАРСЫ ПОЭЗИЯСЫ

Аударма ұғымы – кең ұғым болғандықтан, біз көркем аударма, соның ішінде поэзия аудармасын ғана сөз етеміз. Көркем аударма – аударматанудағы ең бір күрделі де күрмеулі сала. Көркем аудармада шығармашылық белгі-сипаттарының лингвистикалық және мәдениеттанушылық қырлары аударманың өзге түрлеріне қарағанда айрықша бедерленіп көрінеді. Ал поэзия аудармасында тәржімешіге мәтінді өзінше пайымдау, бажайлау тұрғысынан бөлекше жауапкершілік жүктелетіндіктен, аудармашыдан лингвистика мен аударма теориясы саласында жеткілікті дайындықпен қатар, әдебиетшілік, мәдениеттанушылық, стилістік дарын да талап етіледі /1, 14/.

Қазақ поэзия аудармасының арғы-бергідегі жүріп өткен жолын, бел-белестерін зерттеу, ізденістері мен іркілістерін саралау – ұлттың көркемдік ойдың бүгінгі биігін бағамдаудың, алда алар асуларын белгілеудің бір жолы. Бұл жолға талдау жасау арқылы тәржіменің халқымыз тарихында қандайлық қомақты орын алғанын ғана емес, сонымен бірге

келешек замандарда атқарар рөлінің де бөлекше болатынын көрсете аламыз.

Бүгінгі таңда аударма қазақ тіліне әлем әдебиетінің ең шоктықты шығармаларын төгілте тәржімалау арқылы мемлекеттік тіліміздің мәртебесін асыруға ықпал жасай алады. Қазақ аудармасының мұндай кемелдікке келу кезеңдерін теориялық тұрғыдан тұжырымдай талдау оның келешектегі көркемдік көкжиегін кеңейту жолдарын қарастыруға әсер етеді.

Қазақ әдебиеттануы мен тіл ғылымында аударматанудың алар орны онша қомақты емес. Бұл төл топырағымызда тәржімеге қатысты зерттеулердің кенжелеп қалуынан орын алып отырған олқылық болар. Жалпы, аударматану әлемде ғылыми пән ретінде жиырма-сыншы ғасырдың екінші жартысында ғана орнықты /2, 194/. Аударманың халықтар достығының дәнекері ретіндегі қызметі алдыңғы қатарға шығарылып қарастырылғандықтан, тәржіме туындылары бәрінен бұрын әдеби байланыстар тұрғысынан сөз етіліп, аударма категориялары, нормалары, типологиясы, эволюциясы, өлең жүйесіне, өлшеміне әкелетін өзгерістері сияқты

көптеген мәселелер екінші қатарға ысырылып қала беретін. Идеологиялық қағидалармен қабыспауына байланысты ол кезде діни сипаттағы дастандар, көптеген ғашықтық, батырлық қиссалар жарияланған жоқ, сондықтан тәржіметану тұрғысынан талданған да жоқ. Соның өзінде де негізін М.Әуезов қалап берген қазақ аударматануы қалыптасып, С.Талжанов, Ө.Айтбаев, Н.Сағындықова, Ә.Сатыбалдиев, З.Тұрарбеков, С.Нұрышев, М.Жанғалин, С.Сейітов сияқты аударма мәселелерімен тікелей айналысқан ғалымдар, қаламгерлер шықты, аударма мәселелерін қарастырған С.Талжанов пен Н.Сағындықованың, әдеби байланыстар проблемаларына арналған И.Ғабдировтің, Қ.Кереева, Қанафиеваның, Ө.Күмісбаевтың, А.Қыраубаеваның докторлық диссертациялары дайындалды, бұл тақырыпқа арнаулы зерттеулер жазбағанымен, аударма мәселелері ғалымдарымыз, әдебиетшілеріміз, ақын-жазушыларымыз Ғ.Мүсіреповтің, З.Ахметовтің, Ш.Сәтбаеваның, М.Қаратаевтың, З.Қабдоловтың, Қ.Нұрмахановтың, С.Қирабаевтың, Ш.Елеукеновтің, Р.Сыздықованың, Р.Нұрғалидың, А.Егеубаевтың, Ж.Дәдебаевтың, тағы басқалардың еңбектерінде, сын кітаптарында, мақалаларында дәйім тілге тиек етілді. 2007 жылға дейін филология ғылымдарының әдебиеттану саласы бойынша аударма мәселелерін сөз еткен докторлық, кандидаттық диссертация қорғалғанының өзі қазақ аударматануының біраз асуларды алғанын көрсетеді.

Қазақ және парсы ғалымдарының әдеби байланыстар мен көркем аударма проблемалары бойынша теориялық еңбектері кейінгі жиырма шақты жылдың ішінде тың ізденістермен толыға түсті. Кезінде аударма теориясының іргелі зерттеулері ретінде мойындалған бірқатар туындылармен қатар, олар да осы жұмыстың арқауы ретінде ұсталды.

Аударма дегеніміз бір тілде бейнеленген мазмұнды екінші бір тілге әрі дәл, әрі толық қайталай бейнелейтін тілдік қимыл немесе бір ұлт тіліндегі сөзді екінші бір ұлт тіліне көшіріп шығатын қарым – қатынас құралы болып табылады. /3, 503/. Тіл ғылымдарының деректерін

негізге ала отырып, қазіргі таңда дүниеде 2796 тіл бар деп есептейтін болсақ, аударма қызметінің қаншалықты маңызды екенін ешбір даусыз мойындауымызға тура келеді.

Қай халық болмасын басқа халықтардың әдебиеті мен мәдениетімен қарым – қатынаста болып, бір - біріне ықпал әсерін тигізу арқылы алға басып отыратыны белгілі. Дәлел ретінде айтсақ, арабтар ислам дінін таратып қоймай, өздерінің қол астындағы және көршілес елдері: үнді, парсы, грек т.б. халықтардың мәдениетін жатсынбай, қажетінше бойына сіңіре білгені көпшілікке мәлім. Мысалы, арабтардың «Мың бір түн» сарындарын, сюжеттерін жоғарыдағы айтылған елдердің ертегілерінен молынан кездестіруге болады. Ал әдеби байланыстар хақында сөз етсек, қазақ әдебиетіне парсы әдебиетінің тигізген әсеріне тоқтала кету ләзім.

Иран халықтарының мәдени – әдеби байланысы сонау көне дәуірден басталады. Сондықтан екі халықтың мифологиялық түсінік ырым – кәделерінде ұқсастықтар мол. Фирдоусидің «Шаһнамесі», Низамидің, Сағдидің дастандары ежелден қазақ жұртына етене таныс. Әдебиетіміздің үлкен тұлғалары – Абай мен Шәкәрім өз өлеңдерінде барынша қуаттаған.

Абай: «Физули, Шәмси, Сәйхали
Науаи, Сағди, Фердоуси,
Қожа Хафиз – бу һаммасы
Мәдәт бер шағири фәрияд» -
деп шығыс ақындарын пір тұтса, оның ақындық мектебін жалғастырушы талантты інісі Шәкәрім:

«Науаи, Сағди, Шәмси, Физули бар,
Сайқали, Қожа Хафиз, Фердаусилер
Бәйітші елден асқан шешен болып,
Әлемге сөздің нұрын жайған солар» -
деп парсы ақындарын әлем әдебиеті тарихында елеулі із қалдырғанын айғақтайды.

Парсы шайырларын қазақша аудару жұмыстарымен Т.Ізтілеуұлы, Қ.Бекқожин, Қ.Шаңғытбаев, Ғ.Қайырбеков тәрізді белгілі қаламгерлер айналысты. Қазақ ақындары парсы тілін білмегендіктен, орыс тілінде жазылған мәтіндерге табан тіреді.

Бір халықтың әдебиетін жұртқа танытатын дәнекер, рухани көпір – аударма екені белгілі. Аудармашылық бейнеті – мол, үлкен шеберлікті талап ететін қасиетті өнер. Аударма арқылы біз әлем әдебиетінің тамаша үлгілерімен таныса аламыз. Аударма тілі басқа әртүрлі жұрттардың рухани әлемін бір - біріне жақындата түсетін пәрменді құрал ретінде баршамызға аян.

Қазақ әдебиеттануында ерекше пайымдылықпен сөз болған тақырып - Абай аудармашылық қызметі. Ол туралы М.Әуезов, Қ.Жұмалиев сынды ғалымдар құнды пікірлер айтып кеткен /4, 344/.

XIX ғасырдағы қазақ әдебиетінің даму жолындағы кейбір ерекшеліктерді жете меңгерудің өзі қиын. Осы тұрғыдан қазақ әдебиетіне ертерек еңсе де, оны жаңа сапа, соны таныммен түрлендіре қолдануға Абай ерен еңбек сіңірген.

Абай Шығыс шайырларының жырларын жоғары бағалап, ұлы сөз зергерлерін өзіне ұстаз тұтты. Шығыс ақындары жаңа ғана өнер жолына түскен Абайға даналық пікірлерімен, терең ойларымен, нәзік сырларымен қатты әсер еткен еді. Абай кезінде Рудаки, Омар Хаям, Хафиз, Сағди ғазалдарын құмарта оқыды. Бұлар бала Абайдың ойын оятып, оны адалдық пен парасаттылыққа, адамгершілік пен жақсылыққа, сұлулық пен нәзіктікке талпынуға баулыды. Абай дамытқан назира дәстүрінің белгілері туралы айтқанда ең алдымен, «Ескендір» поэмасы ойға оралады. Бұл сюжетті Абай өзінше жырлап, жаңаша философиялық түйін жасады. Абай жасаған Ескендір бейнесі Фирдоуси, Низами, Әмір Хосрау т.б. жырлаған Ескендірге мүлдем ұқсамайды.

Шығыс классиктері Ескендірді барынша мақтап, оны халықтың қамқоршысы етіп көрсеткен, Абай оны талай елді зар жылатып басып алған тонаушы ретінде бейнелейді. Ескендір бейнесі Шығыс әдебиетінде мейлінше ең көп тұрған болатын. Бірақ оның бәрі тарихтағы шын Ескендірдің бейнесі емес, халықтың «әділ патшасы» жөніндегі арманынан, қаламгердің қиялынан туған Ескендірдің бейнесі еді.

Шығыс әдебиетімен тілдесіп, иықта-сып, өлеңдеріне, қара сөздеріне, эпикалық дастандарына кең құшағын жайған Ш. Құдайбердіұлы болатын. Шәкәрім шығармаларының қайнарын зерттеуде осы күнге дейін қанша жұмыс жасалынса, алда одан сан есе көп жұмыс өз кезегін күтіп тұр. Осы күнге дейін Шәкәрімнің парсы ақындары Хафиздің он ғазалын, Джалаладдин Румидің «Мәснави маънавиінен» «Бояулы суыр» өлеңін, Сағдидің «Гүлістан» шығармасының үзіндісін «Бәйшешек бақшасы» деген атпен аударғаны белгілі. Осы ақындардың ішінде Шәкәрім үшін Хафиздың орны бөлек болса керек. Ол турасында ақын шығармаларында кеңінен баяндалады. «Осы жұлдыздай жыпырлаған көп ақын ішінде Шәкәрім, әсіресе, Хафизды жанына жақын тұтады. Германиядағы Гетені де, Россиядағы Пушкинді де баураған, жаңа дәуірдегі Европа поэзиясына үлкен ықпал жасаған Хожа Хафизді Шәкәрім өзінің ең ұлағатты ұстаздарының бірі санайды», – деген Мұхтар Мағауин ақынның Хафиздан аударған өлең-жырларының саны біршама екенін айтып, олардың басым көпшілігі тәржіма болғанымен, біразы Хафиз сарынындағы төлтумаға ұқсайтынын жазады /5, 124/.

Шәкәрім қажы – өзі өмір сүрген ортаның қиындығы мен саяси ахуалдың шиеленіскеніне қарамастан, көп еңбектенген ақын. Шәкәрім осынау шығыс ақындарының өлеңдерін қазақ оқырмандарына жатық та шымыр тілмен аударған. Ақынның шеберлігі сондай, кейбір аударма өлеңдер Шәкәрімнің өзінің төл туындысындай біте қайнасып кеткен. Бұл тиісінше, ақын шығармаларын жинастыруда жинақылықты қажет етеді. Сондай аудармалардың бірі – «Жас алпыстан асқан соң» деп басталатын өлең. Әзірге бұл өлең ақынның Хафиз ғазалынан аудармасы емес, өз шығармасы ретінде топтастырылып келеді. Шынында да бұл өлеңді аударма дегенге қимайсыз да. Алайда үңіле келгенде, «Жас алпыстан асқан соң» Хафиздың отыз жетінші ғазалының еркін аудармасы екені айқындалып отыр. Бұл ғазалды Хафиздың неше жасында, қандай жағдайда жазғаны жайлы дерек жоқ. Ал

1919 жылы осы өлеңді аударғанда Шәкәрім алпыс бірге аяқ басқан болатын. Осы өлең жайлы бұдан басқа қосымша мәлімет кездеспейді. Әдетте, Шәкәрім Хафиз ғазалдарының аудармасында аударма жайлы қысқаша мағлұмат беруді ескеретін болған. Шәкәрім ғазал аудармаларының кейбірінде «Баяғыда парсы жұртында әрі білгіш, әрі сопы, әрі ақын Хожа Хафиз деген кісі болған. Иманына қазақтың талапты жастарын таныс қылмақ үшін төменгі жырын қазақ тіліне аудардым», – деп анықтама берсе, кей аудармада «Қожа Хафиз сөзінен» деп, қысқаша қайырып отырған. Ал біз ерекше мән беріп, қарастырғалы отырған «Жас алпыстан асқан соң» өлеңі жайлы мұндай мәлімет кездеспейді. Осы күнге дейін Шәкәрім қажының Хафиз ақыннан аударған өлеңдері жайлы біршама ғылыми мақалалар мен жұмыстар жарық көрді. Бірақ солардың ешбірінде осы өлең арнайы талданған емес. Басында Хафиз ғазалдарының әсерімен жазылған өлең болса керек деген ой туғанымен, бұл өлеңнің Хафиз ғазалының еркін аудармасы екендігіне көз жеткізу қиын емес. Өз отанында орны бөлек Хафиздің отыз жетінші ғазалын Шәкәрім қазақ тіліне еркін аударған. Өлеңде бұл өмірдің құбылмалы, тез өте шығатын алдамшы екендігі арқау болады. Сондықтан да адамзат баласы өзінің бойын сырты жалтырақ, іші қалтырақ алдамшы дүние істерінен аулақ ұстауы қажет. Өмірінде алданбайтын, қателеспейтін адам кем де кем. Соған қарамастан хақиқатты іздеп табуға болатынын Хафиз аңдатып өтеді. Хафиз жеткен хақиқатқа көптеген адамдар жеткені анық. Шәкәрім де осы хақиқаттың не екенін жақсы түсінген және осы бір құпияға толы хақиқат жәуһарын барынша байыппен түсіндіруге тырысады. Яғни, ғазалды аударғанда, Шәкәрім оның жолма-жол ізін сақтағаннан гөрі жергілікті ерекшелікті ескеріп, түпнұсқаның түпкі ойын жеткізуге мән берсе керек.

Жас алпыстан асқан соң,

Өлімге аяқ басқан соң.

Тіршіліктен оянып,

Көзімді ашық ашқан соң.

Хақиқаттың қымызын

Ішіп бүгін мас едім.
Қабағыңды аш қайғырма,
Берілгенге разы бол.
Анық ойдан арылма,
Ашылған жоқ еркін жол.
Бақтың гүлі күлсе де,
Уәде берді демендер.
Гүл соларын білсе де,
Кейімейді кемеңгер.
Тәтті сөз бен түзу ой,
Тағдыр сыйы емес пе?
Әуре қылма, жаным қой
Мені күндеп егеспе!

Хафиздың бұл ғазалының аудармасында Шәкәрім қолтаңбасымен біткен мынандай ерекшеліктер бар. Біріншіден, Шәкәрім аудармасындағы бірінші шумақ түпнұсқада жоқ, аудармашы оны өз жанынан қосқан. Екіншіден, аудармада түпнұсқадағы бәйіттердің (егіз жолдардың) орын тәртібі сақталмаған. Көріп отырғанымыздай, Хафиз ғазалының басы Шәкәрім өлеңіндегі бесінші шумаққа ауысқан. Парсы ақыны өз ғазалын дүниенің опасыздығын айтып бастайды. Өлеңде кеше кешкісін шарапханаға барып хақиқаттың шарабына мас болған пендеге ғайыптан періштенің тіл қатқаны жайлы әңгіме болады. Қалған сөздің желісі екі ақында шамамен бірдей жалғасын тауып отырады. Алғашқы екі бәйіт дүниенің опасыздығы жайлы болса, кейінгі үш бәйіт періште мен пенде арасында болған әңгімеге арқау болады. Бесінші бәйіт періштенің сөзімен аяқталады. Хафиз атын атаған Суруш періште ғайыптан жақсы хабар жеткізетін періште ретінде шығыс поэзиясында кеңінен танымал. Шәкәрім Хафиздың ғазал тәртібін көп ауыстырмаған. Десек те, Хафиздың екінші бәйіті Шәкәрімнің жетінші шумағынан орын тапқан. Хафиз ғазалының бесінші, алтыншы және жетінші бәйіттерін Шәкәрім аудармаған. Хафиздың бесінші бәйітінде періште хақиқаттың шарабымен жүрек ындызы тазаланған адамға «көктегі дауыс сені өзіне шақырады, бұл дүниеде не істеп жүргеніңді білмеймін», – деп сөзін аяқтайды. Бесінші бәйітте айтылған ойлар төртінші бәйіттің жалғасы болғандықтан, Шәкәрім екі бәйітті бір шумақ өлеңмен жеткізген. Ал, алтыншы бәйіттен бастап

Хафиздың оқырманға деген насихаты басталады. Шәкәрімнің аудармаған алтыншы және жетінші бәйіттерінің мағынасы мынандай болып келеді: «Саған айтар насихатымды үйрен де, орындауға тырыс. Өйткені, осы сөзді тариқатымның пірінен (Шәкәрім оны «кемеңгер» деп аударған) естіген болатынмын. Бұл дүниенің қамын жеп, қайғырма және менің осы ақылымды жадыңнан шығарма. Себебі осы бір жаныңа жылулық сыйлайтын әдемі әңгімені бір ғұлама адамнан естіп едім деген мағынада айтылатын алтыншы бәйіттегі насихатты жетінші бәйіт толықтыра түскен. Сегізінші бәйіт те – жоғарыдағы жолдарда айтылатын насихаттың жалғасы. Ол Шәкәрімде сегізінші шумаққа тура келеді. Тоғызыншы бәйіттің алғашқы жолы тура мағынасында аударылмаған, ал келесі жолы Шәкәрімнің бесінші шумағының соңғы екі жолын құраған. Тоғызыншы бәйіттің тікелей аударылмай кеткен алғашқы жолы «Опасыз бұл дүниеден опа іздеме» деп келеді. Осы бәйіттің жалғасы Шәкәрім «Сансыз байдан қалған тұл, Жарай ма оған жалынған?»- деген жолдар аудармада бірінші шумақтың үшінші, төртінші болып кірігіп кеткен. Хафиздің осы сөзін тікелей аударғанда «Бұл дүние – мың күйеуге қалыңдық болған қу кемпір» деген нұсқаға тап боламыз. Шәкәрім осы бәйіттің орнын ауыстырып қолданғанымен, аударманы сәтті жеткізгенін айтпасқа болмайды. Бәйіттердің орны ауысқанымен де мағынасы өзгермеген. Оныншы және он бірінші бәйіттерді Шәкәрім орын тәртібі мен мағынасын толық сақтай отырып аударады. Соңғы бәйітте ғазал ережесіне сай ақынның тахаллусы келтірілген. Тахаллус дегеніміз – ғазалдың соңғы бәйітінде келтірілетін ақынның лақаб (псевдоним) аты. Шираз ақыны өз ғазалын: «Ей, дәрменсіз, күндеме сен, Хафизді, Терең ой мен сүмбіл сөз – тәңір сыйы», – деп түйіндесе, Шәкәрім «Хафиз» сөзінің орнына «мен» деп бірінші жақтан баяндайды. Егер де Шәкәрімнің осы өлеңінің шумақтарын Хафиз ғазалындағы тәртіпке жуықтатып оқысақ, түпнұсқа шырайы ашыла түскен болар еді. Алдағы кезде көркем аударма қазіргіден тереңірек

зерттеледі деп сеніммен айтуға болады. Аударма ұғымының өзі әр дәуірде әрқилы болғанын ұмытпауға тиіспіз. Тәржіме арқылы өлең құрылысының өзгеріске түсуі де қызғылықты тақырыптардың бірі. Шығарманың уәзінін сақтау – поэзия аудармашысының шын шеберлігін көрсететін басты белгілердің қатарында қарастырылуға тиіс. Зерттеуде қайта аударылған жырларға, көлемді поэзия туындыларына тиісінше көңіл бөлінді. Көркем аудармаға, әсіресе поэзия аудармасына қайталамалық феномені тән. Мұндай аудармалар әр ақынның өз ерекшелігін әр аудармашының өз ерекшелігі арқылы ашуымен бағалы. Түпнұсқаның әрбір жаңа байыптамасы тәржімелік тәжірибені байыта түседі де, дәстүрді қалыптастырады. Қазақстан үш тілділік тұғырнамасы мемлекеттік саясат деңгейіне көтерілген, ел халқының үш тілді – қазақ, орыс, ағылшын тілдерін қатар игеруі адамзат жасаған білім мен мәдениет қазынасына еркін қол жеткізудің, ұлт ретінде шынығып-шираудың, Отанымыздың әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына қосылуының бір шарты деп қарастырылып отырған бүгінгі таңда аударма – шын мәнінде жас мемлекетіміздің жаңа ғасыр сынақтарына лайықты төтеп беруінің бір тетігі.

Елдің қабілеттілігінің бір шарты – тілдік бәсекеге қабілеттілігі. Өркениетті дүниенің додасына өз тілімен өмір сүре алатын ұлт қана қаймықпай түсе алады. Тілдің бәсекеге қабілеттілігінің нақты көрінісі – мына дүниедегі барша құбылысты айқын айта алатындығы. Әсіресе, әлем жырының жауһарларын жарқырата жеткізе білетіндігі.

***

1. Қ.Қ. Алпысбаев, Г.К. Қазыбек. Қазақ аударма теориясы мен тәжірибесі. 2004. 14 бет
2. Ө.Күмісбаев. Иран әдебиетінің тарихы. 194
3. Р.Сыздық Абай және қазақтың ұлттық әдеби тілі. Алматы. 2004. 503 бет
4. Ө.Күмісбаев Абай және Шығыс. Алматы, 1995. 344 б.
5. Ө.Күмісбаев Казахские и персидские – арабские литературные связи XIX – XX вв Алматы: Наука 1990 136 б.
6. Сыздық Р. Абай және қазақтың ұлттық әдеби тілі. Алматы. 2004 ж.

***

***

В статье говорится о переводе произведений классиков Восточной поэзии на казахский язык. В частности, о переводах газелей Хафиза казахским поэтом Шакаримом Кудайбердиевым

In this article it is said about translation of Eastern poetry into Kazakh and also about Abay's and Shakarim's love to Persian poetry.

Э.Ж.Қансеитова

ДІНИ СЮЖЕТТЕР: ТАРИХИЛЫҚ ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК САБАҚТАСТЫҚ

Қазақ әдебиетінің тарихында ислам діні дүниетанымының ене бастауы Х-ХІІ ғасырлардағы әдеби мұраларымыздан көрінеді. Ислам діні осы кезеңде түркі халықтарының барлығына дерлік таралды. Қазақ әдебиетінің ежелгі дәуірін құрайтын осы кезеңдегі ақындардың, ғалымдардың шығармалары Құран сүрелері мен аяттарын негізге ала жырлады. Жүсіп Баласағұнның "Құтты білік", Ахмет Иасауидің "Ақыл кітабы" Ахмет Иүгінекидің "Ақиқат сыйы", Сүлеймен Бақырғанидің "Бақырғани кітабы"- бәрі де Құранның сүрелеріндегі ("Фатиха", "Бақара", "Ғымыран" және т.б.) аяттарды шығармалардың идеялық-композициялық желісіне үйлестіре қосқан. Ислам дінінің көркем әдеби шығармашылық дәстүрмен ықпалдаса таралуы халықтық дүниетанымының эстетикалық-гуманистік көзқарастары аясында жүзеге асты. Бұл орайда көрнекті шығыстанушы ғалым, профессор Ә.Дербісәлиев ислам діні аясында өркендеген Шығыс халықтары әдебиеттеріне былайша баға береді: "Құран араб әдебиетінің тарихынан ең алғашқы жазба ескерткіш ретінде үлкен орын алады. Өйткені, ол араб тілінің сақталып қалуы мен өзге елдерге таралуы, араб тілінің грамматикасының қалыптасуына барынша әсер етті. Кейінгі ғасырларда өмір сүрген Шығыстың көптеген ақын, жазушылары, шежіреші, тарихшы географтары Құраннан көп дәйектемелер алып, оны өз шығармаларында пайдаланған" /1, 46/. Қазақ мәдениетінің тарихында да осы ықпалдастық дәстүрі қалыптасып әрі дамыған. Қазақ әдебиетінің негізгі сипаты поэзиялық шығармалар болғандықтан ақындардың ислам дініне арналған

туындылары халқымыздың тарихында имандылық-адамгершілік тәлім-тәрбиесі жолындағы насихат құралы болды. Ислам діні тарихының ең басты тұлғасы Мұхаммед пайғамбардың өмір кезеңдерін арнайы жырлау арқылы ақындар ұлттық және жалпы адамзаттық гуманистік мұраттарды тұтастандыра меңгергендіктерін танытады.

Мұхаммед пайғамбарға арналған эпикалық дастандар осындай әдеби дәстүрдің жалғасы болып саналады. Тарих ғылымы да Мұхаммед с.а.с. байланысты деректерді пайғамбарымыздың үйленуін, ұрпақтарын нақты көрсетеді:

"Мұхаммед 25 жасқа толып кемеліне келген жігіт болған тұста Меккеге бай, ауқатты жесір әйел Хадиша өзінің саудасаттық жұмысын басқаруға шақырады. Ол Мұхаммедтің әріректен қосылатын туысы, төртінші атасы Әбді-Мәнәптің немересі Хобейлиеттің қызы болатын. Бұрын екі рет тұрмыста болып, отасқан адамдардың екеуі де қайтыс болған жесір еді. Мұхаммедтің сауда істеріндегі табыстарын, оның дін жөніндегі көзқарастарын ұнатқан Хадиша 595 жылы оған тұрмысқа шығады. Осы некеден ол екі ұл, төрт қыз көреді. Ұлдары ерте қайтыс болып, Рухия, Күлсім, Зейнеп, Фатима атты қыздары өседі" /4, 286/.

Мәшһүр Жүсіптің "Мұхаммед ғалайссаламның туғаны" атты өмірбаяндық дастанының негізгі бөлімінде Мұхаммедтің с.а.с. үйлену тарихы жырланады. Дастан құрылымындағы осы оқиға шындық пен қиял тұтасумен беріледі. Байдың сұлу қызы Хадишаның түсінде Мұхаммедті с.а.с. көруі, соған тұрмысқа шығуды аңсағаны, Әбутәліптің